

Prof. Karl LLEWELLYN

Hățișul*

Prefață

Aceste prelegeri s-au născut în 1929 și 1930, dintr-o încercare de a prezenta studenților de la Columbia Law School o introducere în studiul dreptului. Cum să te achiți de o astfel de sarcină reprezintă genul de problemă veche care provoacă încă perplexitate. Sunt sigur de un lucru: problema conținutului intersectează problema formei. S-a realizat un prim tip de introducere și a fost bine făcut, a fost testat și s-a constatat că este totuși insuficient. O introducere trebuie să fie o introducere *actuală*. Trebuie să fie simplă. Trebuie să-i fie clară unui student care nu s-a întâlnit niciodată cu dreptul; trebuie să-i asigure o bază. Dar rolul său nu se epuizează încă. Ea trebuie să invite, să incite la o relectură, la a treia lectură, la o a patra: pe măsură ce studentul a avansat în studiul dreptului și a dobândit capacitatea de a citi, fiecare lectură trebuie să-l ducă mai departe în înțelegerea dreptului. Cu toată simplitatea ei aparentă, o introducere trebuie să pătrundă atât de adânc, pe cât îi permite puterea și capacitatea de înțelegere pe care o are autorul ei. Cred că acest ideal este evident. Pe măsură ce trece timpul, o introducere, la fel ca un profesor, trebuie să câștige, iar nu să piardă sau să fie considerată un eșec. Dacă această observație este corectă, atunci poate nimeni nu are o soluție care, în fond sau în formă, să-i fie suficientă lui însuși și, cu atât mai puțin, celorlalți. Acest fapt nu modifică decât foarte puțin problema.

Pe măsură ce propria mea incursiune în efortul de a rezolva această problemă a dat rezultate, ea s-a împletit cu alte prelegeri pe care, într-un moment sau altul, s-a întâmplat să le pregătesc. Diferite, cum sunt, ca tonalitate și ca subiect, păreau să aibă totuși suficientă unitate încât să permită gruparea lor. Nu m-am străduit prea mult să înlătur inegalitatea și repetiția, nici să descifrez metaforele și să armonizez tonalitatea, nici să respect canoanele gustului în materie de scriitură. Prelegerile nu pretind să se adreseze unei facultăți. Ele se adresează unei singure persoane; vorbesc pe mai multe tonalități și așa trebuie să fie. Mă interesează ca ele să-i *vorbească* măcar acelei singure persoane. Și nu mă prea sinchisesc de bunele maniere, chiar și mai puțin de stil, dacă – așa cum cred că se întâmplă – abaterile ocazionale de la gustul și de la demnitatea cuvântului scris măresc șansa de a însufleți în fața studenților, care reprezintă viața unui profesor, câteva dintre cele mai puternice convingeri care îi motivează existența.

*Karl Llewellyn,
Columbia Law School, Septembrie, 1930*

* Traducere realizată de Diana Olar și Valentin Constantin.

Mulțumiri

Într-un set de prelegeri generale cum sunt acestea, toate afirmațiile sunt opinii, iar observațiile sunt, în principal, cel mult jumătăți de adevăr. Prin urmare, notele de subsol mi se par irelevante. Totuși, acea parte de furțișag săvârșită cu bună știință trebuie făcută cumva cunoscută. Dacă tot ce se oferă este o țesătură de idei, atunci trebuie măcar încercat să se specifice cui aparțin aceste idei.

Esențial este ceea ce am preluat de la Sumner, Ehrlich, Max Weber, Veblen, Nicholas Spyckman, pe de o parte; de la Holmes, Corbin, Pound și Cardozo, pe de altă parte. Cât privește logica juridică, împrumutul este din Walter Wheeler, Cook, Oliphant și Mortimer Adler. De la Underhill Moore vine, în special, concepția cazului patologic. Lui Ogden și lui Richards le datorez noțiunea recurentă de niveluri ale discursului, precum și distincția dintre logică și persuasiune. Despre importanța procedurii am învățat, mai ales, de la Oliphant și C.E. Clark. Nu am găsit încă în altă parte o formulare mai clară a doctrinei precedentului, deși atunci când se invocă, cred că este limpede pentru orice avocat. Rolul avocaților pledanți în crearea precedentului mi-a fost sugerată pentru prima dată de Woodbine. Lui Patterson îi datorez analiza cauzei ruginii de cedru. Bineînțeles, am plagiat nestingherit din propriile mele plagiate anterioare.

Reluând firul argumentației din lucrarea mea „Teoria realistă a dreptului”, se cuvine să corectez o înțelegere greșită care există, se pare, în legătură cu scopul aceluia articol. Ea nu a urmărit să exprime un punct de vedere original, ci să *arate semnificațiile* unui punct de vedere pe care l-am considerat și încă îl mai consider, recuzită comună de lucru. Nu aduc nicio mulțumire cu privire la acest punct de vedere; cei care îl împărtășesc sunt cunoscuți. Dar, pentru a evita perpetuarea neînțelegerii, dat fiind că reiau aici acele idei, vreau să clarific faptul că modul în care înțeleg să mă prezint are la bază opera – în afară de Holmes din care ne tragem toți și de Sumner și de Max Weber, cărora le sunt îndatorat în mod special – lui Corbin, Cook, Oliphant, U. Moore, L. Frank, John Dewey, Ehrlich, J.R. Commons și Școlii Boas; și că Sturges, Yntema, Radin și Green m-au precedat, iar Jerome Frank a mers în paralel cu mine, sub foarte multe aspecte. Lui Bingham i se cuvine o mențiune specială, deoarece el a elaborat o perspectivă foarte înrudită, într-o vreme în care (exceptându-i pe Holmes și Weber) ceilalți autori amintiți se aflau încă în stadiile timpurii ale efortului de a răzbate dincolo de norme.

Jerome Michael și Y.B. Smith și-au luat cu bunăvoință din puținul timp disponibil la care au putut renunța, ca să parcurgă manuscrisul și să înlăture eventuale omisiuni și erori, în special în materialul privind procedura – pentru mine, un domeniu străin.

În esență, raportarea la educație se întoarce, cred, până la John Dewey; la fel și accentul pus în viață pe bunuri ca punct central al studiului, cu toate că modul meu de gândi poartă mai ales amprentele autorilor pe care i-am menționat mai sus. Îi datorez lui Elizabeth Sanford modul de a analiza iluzia, deziluzia și prezumțiile oricărei acțiuni; și de la ea am învățat ceea ce știu despre scriitură.

Alte îndatoriri pe care le am, o mulțime, au alunecat în peștera uitării. Dacă peștera ar fi vreodată explorată, bănuiesc că foarte puțin din ceea ce ar rămâne aș putea pretinde ca îmi aparține.

I. Ce este dreptul

Ați venit la această școală pentru a vă iniția în studiul dreptului. Cei mai mulți aveți hașurată ideea că în urma acestui studiu veți deveni avocați. Unii dintre dumneavoastră știu câte ceva despre ceea ce face un avocat. Vă gândiți la o persoană care susține procese în fața instanțelor. Sau vă gândiți oare, mai ales, la o persoană căreia să i vă adresați dacă s-ar întâmpla să fiți cumva arestați? Dar cu ce se ocupă un tribunal, ce face un avocat într-un tribunal și ce face el în afara tribunalului, ce relație au cu dreptul tribunalul sau avocatul, ce legătură are școala de drept cu oricare dintre aceste chestiuni – în jurul acestor probleme plutește, cred, o plăcută incertitudine. Dacă nu ar fi plăcută, nu v-ați afla aici. Și poate că nu ați fi aici dacă nu ar exista incertitudinea.

Îmi propun să discut pe rând niște întrebări. În primul rând, pentru astăzi, ce este acest drept pe care dumneavoastră v-ați propus să-l studiați? În al doilea rând, mâine, care este metoda de abordare în acest studiu; ce veți avea de făcut în această școală și, în acest sens, cum o puteți face cel mai bine? În al treilea rând, care sunt șansele pe care vi le oferă școala, care sunt câteva dintre problemele pe care va trebui să le rezolvați aici și care sunt câteva dintre căile pentru soluționarea lor? Și, în fine, ce influență are faptul că studiați aici dreptul, asupra muncii și asupra vieții voastre după ce veți părăsi această școală și veți începe practica?

Colegii mei și cu mine nu ne facem mari iluzii că a vă spune mai întâi aceste lucruri o să vă facă mult bine. Am învățat dintr-o experiență amară că nu veți lua prea în serios ceea ce vă spunem. Cred că percepeți aceasta ca fiind ceva în genul întâlnirii introductive la care ați fost expuși când ați intrat la prima facultate¹. Vă așteptați să vă spun că trebuie să fiți sânguincioși în munca voastră și să luptați pentru dragul și bătrânul Siwash² și că acela care va fi nepăsător se va împletici pe drum. Vă dați pe spate cu o detașare cinică, pregătiți dinainte să lăsați această morală anticipată să vă alunece confortabil de pe gât și spate. Lăsați-l să vorbească. Pentru asta este plătit. Dar noi, tineretul sofisticat al acestui nou secol, noi știm că el însuși nu crede mare lucru din ceea ce spune, iar ceea ce crede, îl privește pe *el însuși* și nu înseamnă nimic pentru noi. Mâna de necontrolat a soartei l-a așezat la catedră; nu-i nimic de făcut în această privință. Mecanismele sociale ne pretind să-i tolerăm declamațiile. O altă condiție pentru admiterea în Barou.

Vă spuneam că noi, dascălii, nu ne facem mari iluzii despre ajutorul pe care vi-l oferă un astfel de discurs declamativ. Trebuie totuși să ne facem datoria așa cum credem de cuviință. Mai mult chiar, după un efort, am ajuns la concluzia că anumite lucruri trebuie spuse, chiar și celui care face pe surdul. I se vor spune!

Și mai este un lucru din experiența îndelungată și tristă, care ne-a creat deziluzii. Am descoperit, predând dreptul, că afirmațiile generale sunt goale. Am descoperit că studenți care vin nerăbdători să învețe regulile juridice și care le învață, *dar care nu învață nimic în plus*, vor lua cu ei ambalajul, dar nu și substanța. Am descoperit că normele, ca simple formule

¹ În Statele Unite, înscrierea la Facultatea de Drept este condiționată de absolvirea prealabilă a unui alte facultăți (*n.t.*).

² Cuvântul provine de la denumirea colegiului fictiv din povestirile umoristice scrise de George Fitch (*At Good Old Siwash*, 1910), care evocă spiritul de echipă și camaraderia specifică anilor de studenție de altădată. În timp, cuvântul a ajuns să fie folosit pentru a desemna un colegiu mic, cu aspect provincial (*n.t.*).

verbale, sunt fără valoare. Am înțeles că exemplul concret, acumularea de cazuri concrete, prezentul, memoria vie a unei mulțimi de cazuri concrete, este necesară ca să dea sens oricărei afirmații generale, fie ea normă juridică sau altceva. Fără cazurile concrete, afirmația generală este balast, obstacol, umplutură. Nu numai că nu ajută. Stânjenește. Și întrucât ceea ce urmează să vă spun este spus într-un moment când în mintea voastră este un vacuum, probabilitatea ca acest discurs să prindă rădăcini sau să aibă un sens, să vă fie util în prezent, este foarte slabă. Această șansă s-ar mări puțin dacă ați binevoi să ascultați.

Și totuși, el trebuie să fie spus. Trebuie spus, pentru că este o mare bucurie în ceruri chiar și atunci când o singură oaie rătăcită este adusă în turmă. Trebuie spus, pentru că există întotdeauna o șansă rară, care merită opt ore din timpul meu și al dumneavoastră, o șansă ca ceva din cele spuse să vi se întipărească în minte, cât să vă fie la îndemână *atunci când apar problemele concrete* și să vă ajute să le abordați.

Ce este, așadar, această activitate numită „drept”? Are legătură cu faptul că societatea noastră este înșesată de conflicte. Conflicte actuale și potențiale; conflicte care trebuie rezolvate și conflicte care trebuie prevenite; ambele apelează la drept în ansamblu, ambele sunt materia dreptului. Dar, evident, cele care solicită cel mai acut atenția sunt conflictele actuale și lor trebuie să le acordăm cea mai mare atenție. Conflictele actuale pretind ca cineva să facă ceva în privința lor. În primul rând, să-i împace pe cei aflați în conflict și pe terții afectați de conflictul părților. Și, în al doilea rând, să se pună cu adevărat capăt conflictului, adică să se ajungă la o soluție care, cel puțin în esență, să fie acceptabilă pentru părți și să nu fie deconcertantă pentru spectatori. A face ceva în privința conflictelor, în special a face ceva într-o manieră rezonabilă, ține de domeniul dreptului. Iar oamenii care au această sarcină, fie ei judecători, sau polițiști, sau grefieri, sau gardieni, sau avocați, sunt oficiali ai dreptului. *Ceea ce fac acești oficiali atunci când se ocupă de conflicte este, în opinia mea, însăși esența dreptului.*

Cred că nu sunt prea mulți cei care ar fi de acord cu mine, în legătură cu acest mod de a privi dreptul. Este mult mai comună abordarea dreptului ca *un set de reguli de comportament* și cei mai mulți gânditori le-ar numi reguli de comportament *extern*, pentru a le deosebi de normele morale: fii bună draga mea și lasă-i pe alții să fie mai deștepți. Și cei mai mulți gânditori ar spune, probabil, că sunt *reguli aplicate prin constrângere externă*, pentru a le deosebi nu doar de normele morale, ci și de anumite stadii ale cutumei, cum este portul cravatei sau al jartierelor pariziene. Mulți gânditori vor mai adăuga și normele *create de stat*, pentru a le distinge de ordinele unui tată, sau de regulamentul unei universități, sau de obligația de a fi Democrat în Georgia. De asemenea, majoritatea gânditorilor vor considera că aceste norme *se adresează omului de rând*, căruia îi spun ce să facă și ce să nu facă. Vreau să spun că pentru cei mai mulți gânditori *regulile* sunt inima dreptului și ordonarea regulilor într-un sistem coerent și organizat îi revine expertului în drept, în timp ce dezbateră cu privire la reguli, la formularea unei soluții elegante pe baza unei reguli adecvate speței – aceasta este sarcina judecătorului și a avocatului.

Toate acestea mi se par, din păcate, mai curând înșelătoare. Într-adevăr, în unele zone ale dreptului, se pot spune multe în favoarea opiniei care consideră că „regulile de comportament” ar fi problema centrală a dreptului, cu totul *distinctă de conflicte*. Regulile care prevăd că întocmirea declarației fiscale de impozitare trebuie să respecte aceleași condiții de formă pentru orice persoană, nu au avut în vedere atât conflictele, cât comoditatea propriei lor aplicări. Normele referitoare la îngrădirea puțurilor de lift nu vizează în principal evitarea

diferențelor, ci a accidentelor. Și, într-adevăr, se poate spune pe drept cuvânt că pe măsură ce civilizația devine mai complexă, o parte tot mai largă a dreptului pierde din vedere astfel de conflicte, iar problemă centrală a dreptului devine ordonarea sau re-ordonarea intereselor sau a comportamentelor, astfel încât totul să fie rezolvat mai repede, mai ușor, mai sigur. Se poate spune pe bună dreptate că în multe astfel de cazuri nici măcar nu se urmărește atât scopul evitării conflictelor (de pildă, atunci când se pretinde utilizarea părții drepte a drumului sau a celei din stânga; sau când se stabilește singura formă concretă de valabilitate a testamentului sau a unui act de proprietate), cât scopul comodității aplicării. În fine, se poate spune, pe drept cuvânt, că inclusiv atunci când scopul este în mod clar aplanarea conflictelor, deseori acest scop se pierde treptat în fundal, iar oamenii vorbesc despre contracte și fiducii și corporații, ca și cum aceste lucruri ar exista în sine, deși ele sunt, mai curând, umbrele create pe scenă de mișcările de fundal, neobservate, ale tribunalelor. Însă toate acestea indică nu atât importanța „regulilor”, cât faptul că *importanța* conflictelor nu este *exclusivă*. Fie că ne referim la conflicte, sau la condițiile de validitate ale testamentelor, sau la forma de întocmire a declarației fiscale de impozitare, revenim întotdeauna la aceeași trăsătură comună: cel mai important lucru este ceea ce vor *face* oficialii. Așa încât, după părerea mea, cel mai important este să observăm ce fac oficialii, ce fac cu conflictele sau cu orice altceva; și să constatăm o anumită regularitate în acțiunile lor – o regularitate care să facă posibilă o predicție în legătură cu ceea ce ei și alți oficiali urmează să facă mâine. De multe ori, această predicție nu poate fi absolut sigură. Iar în aceste situații rămâne loc pentru altceva, un alt element esențial pentru avocat: să studieze în ce mod poate determina oficialul să facă ceea ce ar vrea de la el. În acest punct, „regulile” își dezvăluie importanța. Marea lor importanță. Aceasta, deoarece judecătorii cred că trebuie să urmeze regulile, iar oamenii prețuiesc mult acest mod de a gândi. Astfel încât să determini un judecător să facă un anumit lucru este, într-o măsură considerabilă, arta de a descoperi care sunt regulile disponibile care să-i impună acest lucru și arta de a ști cum să le orientezi pentru a-ți atinge scopul. Într-o mare măsură. Regulile și ordonarea lor și manipularea lor logică, alcătuiesc, de asemenea, o parte din preocuparea dreptului și a avocatului.

În orice caz, indiferent dacă am dreptate sau dacă greșesc în această analiză, e sigur că veți petrece mult timp încercând să descoperiți și să studiați și să rețineți și să înțelegeți semnificația așa-numitelor *reguli de drept*, de care judecătorii spun că se consideră conduși și pe care tot ei spun că trebuie să le aplice. Dacă greșesc, veți fi probabil mulțumiți când veți fi descoperit ce spun judecătorii. Dacă greșesc, puteți să credeți ce spun ei și să fiți mulțumiți. Dar dacă eu am dreptate, a afla ce *spun* judecătorii nu este decât începutul sarcinii voastre. Va trebui să comparați ceea ce spun judecătorii, cu ceea ce *fac*. Va trebui să nu vă încredeți în faptul că ei înșiși știu (mai bine decât oricine altcineva) cum să procedeze și să descrie aceasta cu acuratețe, chiar și atunci când știu. Și asta nu e tot. Dacă am dreptate, va trebui să analizați și felul în care vă va afecta ceea ce fac judecătorii, pe voi înșivă, ori pe clientul vostru sau pe orice altă persoană care ar putea suporta efectele hotărârilor pronunțate de judecători în procese. Și nici asta nu e tot. Pentru că după ce veți descoperi în ce măsură vă vor afecta actele judecătorilor, va trebui să găsiți o strategie pentru ceea ce urmează să faceți dumneavoastră sau clientul dumneavoastră. Dacă judecătorii spun că un contract, prin care cumpărătorul dumneavoastră se obligă să nu revândă sub un anumit preț, este ilegal și fără efect juridic și că este probabil chiar să vă amendeze sau să vă trimită la închisoare pentru încheierea unui astfel de contract, dar dumneavoastră vreți totuși ca bunurile voastre să fie

revândute în interiorul țării doar la acel preț – ce puteți face *dumneavoastră*? Aceasta este o problemă care se adresează imaginației, ingeniozității; problema de a inventa un mod de acțiune care să înlătore dificultățile și care va produce rezultatele scontate, în pofida, dacă vreți, a ceea ce ar fi de așteptat să facă judecătorii, într-un proces. Într-un cuvânt, dacă am dreptate, comportamentul judecătorilor, trecut și prospectiv, devine un element al mediului dumneavoastră, o condiție de viață – ca și utilizarea banilor – de care trebuie să țineți cont dacă vreți să ajungeți acolo unde doriți. Dar atunci nu vă puteți baza pe cuvintele lor. Așadar comportamentul judecătorilor și mijloacele disponibile de a-i influența sau de a vă organiza interesele în conformitate cu acest comportament reprezintă „dreptul” pe care trebuie să-l studiați. Și, prin prisma tuturor acestor considerații, *regulile* sunt importante în măsura în care vă ajută să vedeți sau să anticipați ce vor face judecătorii, sau atâta vreme cât vă ajută să convingeți judecătorii să facă ceva. Aceasta este importanța lor. Aceasta este întreaga lor importanță, în afară de faptul că sunt niște jucării agreabile. Dar veți descoperi că nu vă puteți permite să le ignorați, la fel cum nu vă puteți permite să încetați să le învățați.

Veți fi remarcat, sper, că vorbesc în principal despre diferende, cu toate că omul obișnuit se gândește la drept în termeni precum „ucigașul-cu-topor distruge cuibul amoros” sau „un bandit cu breton jefuiește trei bănci” – sau, cel puțin, în termeni care trimit la dl Volstead³. Dar, în mod logic, infracțiunea și cei care comit infracțiunea, precum și condamnarea sau achitarea celor care pretind că nu sunt ei autorii infracțiunii, cu toate că procurorul susține cu vehemență contrariul, toate fac parte din categoria diferendelor. În mod logic, acestea nu constituie decât una dintre asemenea categorii de diferende: cele despre care se consideră că afectează nu atât particulari, părți care ar putea fi incidental interesate, cât mai ales societatea în ansamblu, așa cum este ea reprezentată de oficialii statului. Nu doar din perspectivă logică, ci și din punct de vedere al importanței practice, conflictele constituie o categorie mai largă și mai importantă decât categoria infracțiunilor. Este adevărat că activitatea penală a tribunalelor are o mare importanță; dar, în termeni cantitativi, ea nu ocupă un volum la fel de mare ca activitatea civilă. Prin urmare, putem considera că dreptul este legat, în principal, de diferende și să privim infracțiunile doar ca pe un fragment din materia dreptului. Pe de altă parte, infracțiunile sunt un fragment deosebit de important al acestei materii. Ele sunt importante, într-o asemenea măsură încât oficialii de stat intervin fără să aștepte întotdeauna o reacție a părții vătămate; și nu avem încredere în capacitatea părții vătămate de a gestiona problema, nici măcar atunci când aceasta a făcut o plângere. Astfel încât, dacă v-ați uitat peste lista cursurilor oferite de această facultate, s-ar putea să vă fi surprins deja, ca fiind oarecum ciudat, faptul că în programa de licență nu găsiți decât un singur curs alocat întregii sfere a infracționalității, în vreme ce toate celelalte cursuri sunt dedicate dreptului civil. Cred că motivul acestui fapt oarecum uimitor este acela că ne așteptăm ca foarte puțini dintre voi să profeseze în domeniul penal. În mod sigur, unii dintre dumneavoastră, mai ales cei care au ambiții politice, s-ar putea să lucreze o vreme la biroul procurorului. Câțiva s-ar putea să meargă mai departe și să imite apărătorii renumiți ai celor acuzați de fapte penale. Dar, în esență, de-a lungul carierei voastre profesionale, numai întâmplător 5% dintre voi vor avea de-a face cu practica penală mai mult

³ Andrew A. Volstead, membru în Congresul S.U.A., autor și promotor al Legii Prohibiției din 1919 (numită și Legea Volstead). În 1933, Curtea Supremă a Statelor Unite a decis că Legea Volstead este nulă și inaplicabilă, astfel încât au fost retrase toate acuzațiile pentru violarea prevederilor legii care nu s-au finalizat printr-o hotărâre definitivă și irevocabilă până la data când a fost pronunțată decizia Curții Supreme.

decât accidental. Fără îndoială, acest lucru este regretabil, așa cum este și faptul că rolurile din procesul penal, în ansamblu, se bucură de orice, cu excepția unei reputații de invidiat. Însă părerea de rău nu schimbă situația și bănuiesc că programa a fost concepută având în vedere starea de fapt, iar nu părerile de rău.

Dar aici ar trebui să adaug și voi repeta acest lucru, că oricare ar fi natura practicii voastre viitoare, ar fi o neșansă pentru voi și pentru noi și pentru publicul în slujba căruia veți fi, probabil, mai târziu, dacă v-ați limita pregătirea în această școală la ceea ce aș putea numi „cursuri de pâine cu unt”, la cele care vi se pare că au cea mai mare importanță practică imediată, la cele pe care le considerați potrivite ca să vă ungă pâinea cu unt sau să vă dea pâine pentru unt.

În acest stadiu al jocului nu doresc altceva decât să indic una dintre uriașele discrepanțe dintre alcătuirea curriculum-ului juridic și importanța pe care o are dreptul în viață. În lumea exterioară, dreptul penal merge până la esența a ceea ce este legal. În curriculum-ul școlii de drept, el pare aproape o ecrescență pe corpul dreptului privat. Există argumente pentru acest fapt, care pot fi susținute. Dar aș accentua un lucru înainte să vă începeți studiul: acela că nu va fi suficient să vă faceți o idee despre importanța dreptului pentru societate sau despre importanța relativă a diferitelor ramuri ale dreptului, doar pe baza unui curriculum juridic, oricare ar fi el.

În sfera dreptului civil, s-ar putea ca clasificările din curriculum-ul juridic să ofere totuși o indicație mai exactă a importanței actuale. Și nicio clasificare nu este mai vitală, sau mai necesară pentru înțelegerea voastră imediată, ca aceea dintre așa-numitul drept material și așa-numitul drept procedural. Ideea din spatele acestei clasificări este ceva de genul: anumite domenii ale dreptului, pe care le numim substanțiale – substanța dreptului – se referă la ceea ce trebuie să se întâmple, dacă și când trebuie puse contractele în executare prin mecanisme juridice; care sunt condițiile de formă necesare ca un testament să producă efecte; cum să crezi o corporație și cum să-i lansezi acțiunile și cum să împiedici investitorii să aibă vreun cuvânt în această privință; ce formule sunt necesare pentru a închiria sau pentru a înstrăina în mod valid un teren; și așa mai departe. Așa cum înțeleg eu, ideea este că acestea sunt chestiuni care se pot lămurii fără sesizarea imediată a tribunalelor; că acestea sunt probleme care pot fi rezolvate și care sunt rezolvate în termenii a ceea ce trebuie să se întâmple și că regulile pot fi stabilite de legislator sau de tribunale și sunt stabilite, lămurind ceea ce trebuie să se întâmple în astfel de cazuri.

Pe de altă parte, se consideră că dreptul procedural nu este decât o reglementare a activității tribunalelor. Procedura de lucru, dacă vreți, prin care ele își fac datoria care le revine și pun capăt diferendelor, pronunțând soluții care sunt deja indicate de dreptul material. Faptul că este nevoie de ceva procedură ar trebui să fie destul de evident. Se poate să fi existat cândva o societate atât de simplă încât tot ceea ce trebuia să facă cineva atunci când exista un conflict era să se adreseze Unchiului Obediahs⁴, să-l tragă la o parte de pe ogorul lui preț de zece minute, să asculte ce-i spune și să analizeze problema. Însă atunci când există destule conflicte cât să ocupe tot timpul a zece sau a o mie de Unchi Obediahs, devine necesară o

⁴ Henry „Obediah” Barber (1825-1909), personaj legendar, cunoscut pentru istețimea și înțelepciunea lui. A fost judecător de pace în Ware County și apoi în Pierce County (din 1857 până în 1870) și a luptat ca soldat în timpul Războiului Civil. În 1870 a renunțat la toate funcțiile publice și s-a mutat împreună cu familia la o fermă care în 1880 măsoară 1.520 de acri. Ulterior, terenul care i-a aparținut a devenit parc național.

procedură de lucru. Nu putem alerga toți în același timp la același judecător, pentru că astfel niciunul dintre noi nu-și va rezolva problema. Nu putem alerga toți nici măcar la judecătorul căruia i s-a repartizat cauza noastră, pentru că în acest fel cei mai mulți dintre noi vor pierde vremea trei săptămâni așteptând ca celorlalți să le fie ascultate cauzele. În plus, există reclamații care nu vor dori să se prezinte la tribunal împreună cu noi, atunci când vom avea un conflict cu ei și trebuie să existe o procedură definită pentru a-i aduce acolo și anumite mijloace definite prin care să fie înștiințați în ce constă diferendul. Într-adevăr, este destul de important ca diferendul să fie suficient de bine precizat în prealabil, astfel încât să știe și judecătorul în ce constă litigiul. Și așa se întâmplă. Pentru a economisi timpul judecătorilor și al părților, pentru a clarifica dinainte problemele, pentru a-i înștiința și pentru a le da părților șansa care li se cuvine de a fi ascultați și, la fel, pentru a-i înștiința și pentru a le da reclamanților șansa care li se cuvine de a fi ascultați cu privire la ceea ce susțin reclamații în apărare, pentru a face ca procesul în sine să fie organizat; de asemenea, pentru a economisi timp și pentru ca prezentarea cauzei în fața unei instanțe superioare să se facă în mod uniform și echitabil, atunci când o parte susține că instanța inferioară nu a acționat în conformitate cu norma propriu-zisă; în fine, pentru a avea o evidență exactă a diferendelor care au fost judecate, astfel încât să se prevină reluarea lor – aceste lucruri alcătuiesc procedura. Și, dintr-o anumită perspectivă, este absolut clar că această procedură nu are chiar nimic de-a face cu obiectul, cu substanța diferendului, sau cu modul în care ar fi de dorit ca el să fie soluționat. Dintr-un anumit punct de vedere, spun, este clar că procedura nu are chiar nicio legătură cu dreptul substanțial. Din acest motiv, merită să se facă o distincție între cele două. Merită să se introducă un curs de procedură, un curs de practică a procesului judiciar, un curs despre probe și să fie delimitate ca studii tehnice, distincte de orice chestiune particulară de drept substanțial. Din această perspectivă, astfel de cursuri de procedură par a fi instrumentele tehnice ale domeniului și nimic mai mult; cărți de etichetă prin care cineva învață să folosească furculița pentru stridii la stridii juridice și să evite cuțitul de oțel atunci când alege oasele din peștele juridic.

Însă, dintr-o altă perspectivă, această distincție tinde să dispară. Pentru că atunci când îți mănânci zgomotos supa s-ar putea să fii privit cu suspiciune, s-ar putea ca lumea să râdă de tine; s-ar putea chiar să nu mai fii invitat din nou, cu altă ocazie. Iar dacă încalci eticheta juridică nu se pune problema unor priviri suspicioase, sau a coatelor, sau a râsetelor sau a ceea ce s-ar putea întâmpla mai târziu; este posibil să plătești cu procesul tău, aici și acum; procesul tău și procesul clientului tău. Nerespectarea etichetei de către avocat înseamnă ruina clientului. Din acest punct de vedere spun că normele procedurale reprezintă ușa și singura ușă prin care dreptul substanțial poate pătrunde în realitate. Atunci când există un diferend, reglementările procedurale condiționează și însoțesc orice concretizare a dreptului substanțial. Din nou, acesta nu este un motiv pentru a nu delimita procedura și probele și practica procesului judiciar, ca domenii ale unui studiu special, separat de dreptul substanțial. Ele trebuie delimitate. Trebuie delimitate și supuse celui mai intensiv studiu. Însă ele trebuie delimitate în acest mod nu pentru că sunt într-adevăr separate, ci pentru că au o asemenea importanță transcendentă încât pretinde o atenție specială. Ele trebuie delimitate nu pentru a fi păstrate distinct și separat, ci doar ca să poată fi învățate mai temeinic, să fie sădite mai temeinic în student ca o *condiție esențială a existenței oricărui drept substanțial*. La fiecare curs de drept substanțial trebuie să aduceți tot ceea ce știți legat de procedură. Trebuie să citați fiecare curs de drept substanțial, să spunem, prin lentilele acestei proceduri. Pentru că ceea ce dreptul substanțial spune că trebuie să fie nu înseamnă nimic decât în termenii a ceea ce procedura spune că puteți transforma în realitate.

Veți fi remarcat că nu am prea multă încredere în faptul că această delimitare a dreptului substanțial de cel procedural *înseamnă* mare lucru. Consider că distincția există pentru comoditatea gândirii. Dreptul substanțial ne prezintă unde *ar dori* oficialii să ajungă într-o chestiune și unde spun că urmează să ajungă – fie pentru că vor, fie pentru că îi constrânge tradiția. Însă discuțiile despre dreptul substanțial devin foarte ușor înșelătoare; este atât de ușor să crezi că doar fiindcă ți-ar plăcea să ajungi undeva, ai și ajuns. *Dacă dorințele ar fi cai, atunci cerșetorii ar fi călăreți*. Dacă normele ar reprezenta rezolvări, nu prea ar mai fi nevoie de avocați.

Cu toate acestea, delimitarea este comodă și este comodă mai ales pentru că facilitează clasificarea *tipurilor* de probleme cărora trebuie să le răspundă dreptul. Astfel și în cadrul dreptului substanțial pot fi create diferite categorii, din rațiuni care țin de comoditate. Cred că cea mai importantă este distincția dintre ceea ce numim drept public și ceea ce numim drept privat. Dreptul public este acea parte a dreptului care se ocupă cu structura și funcționarea statului, cu acțiunile statului și cu relațiile nemijlocite dintre stat și persoană sau diferitele grupuri de persoane, cum sunt corporațiile. Constituția delimitează structura întregului nostru sistem juridic. Legislația este un instrument important al schimbării juridice și al readaptării. Oficialii, de la Ministrul de Finanțe care emite norme privind declarația fiscală, până la polițistul din trafic, cu semnele lui de dirijare, afectează viața fiecăruia dintre noi și sunt, în acel sens, statul însuși. Studiul muncii lor este drept public. Iar în sfera dreptului public intră desigur infracțiunea și tot ce are legătură cu infracțiunea. În acest prim an vă întâlniți cu dreptul public abia în al doilea semestru, când învățați procedura și interpretarea legislației și dreptul penal. Începeți, în principal, de pe cealaltă parte, partea privată, partea relațiilor juridice dintre particulari. Și poate că acesta este un lucru bun, tocmai pentru că ea este partea dreptului care v-a solicitat până acum cel mai puțin.

Domeniul dreptului privat poate fi împărțit, probabil, în patru mari diviziuni de importanță majoră. Prima este cea a contractelor, a acordurilor dintre persoane și a efectelor juridice pe care le au asemenea acorduri. Aceasta este ramura dreptului care acționează, în principal, în ceea ce economiștii numesc piața, mecanismul de echilibru al unei economii bazate pe schimb monetar, mașinăria socială care face posibil regimul specializării noastre. A doua mare diviziune o reprezintă dreptul proprietății, mai precis dreptul de proprietate reală asupra terenului. Aici se ajunge la realitatea din spatele a ceea ce economistul numește teoria valorii, faptul rarității bunurilor; și latura sa juridică, altfel spus, monopolul asupra bunurilor care sunt rare. Nu prea mai este necesar să se arate că, atâta vreme cât statul protejează un asemenea monopol și, în același timp, face posibil transferul liber al bunurilor monopolizate, el fixează cadrul în care se mișcă piața, acordul, contractul. Iar aceste schimburi sunt posibile doar între limitele astfel fixate și cu avantajele care se creează astfel pentru unii oameni mai mult decât pentru alții și de-a lungul liniilor și prin intermediul mijloacelor pe care le formulează oamenii legii. Cred că al treilea mare domeniu al dreptului privat este cel al asocierilor și al modalităților prin care oamenii se pot reuni în grupuri pentru a-și atinge scopurile și a limitărilor, precum și a puterilor pe care oamenii legii le fixează pentru activitățile unor astfel de grupuri. Sub acest aspect, dreptul se aplică mai ales în acel stadiu al vieții economice cunoscut ca industrialism, în stadiul acumulării de capital și a tot ce decurge de aici, *e.g.*, organizațiile sindicale. Cred că al patrulea domeniu major ar cuprinde ceea ce a rămas, ar fi, mai exact, încercarea de reglementare generală a chestiunilor care nu intră în câmpul unui contract. Există contacte care creează probleme, însă probleme care nu au fost cuprinse în intenția

părților sau asupra cărora nu s-a convenit – accidentul auto. Există agresuni care ridică nu doar probleme de drept penal, ci și de compensare a prejudiciului cauzat. Pot fi utilizări ale terenurilor, cum ar fi, de exemplu, funcționarea unei fabrici de săpun într-un cartier de locuințe, care sunt neplăcute pentru vecini. Există cazuri de concurență dusă prea departe, care impun o reglementare sau o reparație. O bună parte din acestea le grupăm sub titlul de răspundere civilă – sau de fapte private ilicite.

Nu caut să creez, în această clasificare, grupuri care se exclud reciproc. Titlurile sunt adecvate prezentării, iar nu cadrului unui sistem logic. Lucrurile coincid parțial. Asociațiile, *e.g.*, sunt create prin contract și dețin terenuri. Proprietatea se transferă prin contract și există cazuri de răspundere civilă legate în special de proprietate. Unele cazuri de răspundere civilă delictuală provin fie din contract, fie din interferența cu contractul; câteva dintre cele mai dificile întrebări din dreptul răspunderii civile delictuale se referă la asociații. Ca atare, nu sugerez excluderea reciprocă ci, mai curând, mutarea vizibilă a accentului. Nici nu sugerez că tot dreptul privat poate fi comod plasat sub unul sau altul dintre aceste titluri principale. Știu câteva teme pe care mi-ar fi foarte dificil să le atribui unuia dintre titluri, mai curând decât altuia, sau chiar să le atribui oricărui dintre ele. Dar și acest lucru este puțin important dacă titlurile vă permit o imagine aproximativă asupra modului în care se împarte ansamblul dreptului privat, adică ansamblul dreptului privat din perspectiva importanței lui pentru comunitate. Există, de pildă, un uriaș număr de norme juridice referitoare la familie pe care veți observa că nu le-am menționat deloc și nu am considerat necesar să o fac. Deoarece cred că ceea ce distinge destul de mult aceste norme față de cele pe care am încercat să le clasific este faptul că, în general, normele din dreptul familiei au o importanță relativ *redușă* pentru viața de familie, în timp ce normele privind viața economică joacă un rol foarte important în existența activităților comerciale.

Până acum v-am spus că dreptul se ocupă cu gestionarea conflictelor. Și că este alcătuit din ceea ce fac funcționarii în legătură cu conflictele. Și că normele juridice sunt importante în măsura în care ne ajută să anticipăm ce vor face oficialii sau ne arată cum îi putem determina să facă ceva. Iar apoi v-am spus câte ceva despre principalele diviziuni ale materiei dreptului: în drept substanțial și procedural, pe de o parte și în drept public și drept privat, pe de altă parte. Iar curriculum-ul juridic, sper că acest fapt s-a lămurit, deși acordă atenție considerabilă atât dreptului public, cât și dreptului procedural, pune totuși accentul pe dreptul privat, pe de o parte și pe dreptul substanțial, pe de altă parte.

Toate acestea reprezintă doar cadrul pentru ultimul lucru despre care am vrut să vă vorbesc astăzi și anume, ce valoare are de fapt această profesie juridică? Ce semnifică ea pentru oamenii din societate? Într-un cuvânt, ce importanță are dacă există sau nu instanțe, sau avocați, sau facultăți de drept, sau studenți la drept. Cred că un prim aspect care ar fi de sesizat este acela că înlăturarea tuturor acestora ar mări masa actuală a șomerilor. Probabil este brutal pentru o profesie înaltă să afirme faptul că prin ea însăși nu justifică o rațiune specială pentru existența instanțelor și a avocaților. Cu toate acestea, îmi voi asuma punctul de vedere conform căruia o profesie are nevoie de o justificare ceva mai bună decât faptul că existența ei îi permite cuiva să-și câștige traiul practicând-o. Ceea ce ne aduce din nou la problema: Ce importanță au instanțele și avocații?

Fiindcă veți observa că nu este suficient să spui pur și simplu că ei se ocupă de conflicte, deoarece există atât de multe conflicte de care ei nu se ocupă. Cred că acea mică divergență pe care ați avut-o cu tatăl dumneavoastră în legătură cu decizia de a merge la Columbia sau la

Harvard, sau referitoare la valoarea cecului vostru lunar, nu a fost aplanată de o instanță sau de un avocat. Dezordinile pieței generează o întreagă serie de dispute care ajung să se rezolve prin discuții și prin negocieri. Rivalitățile rachiunoase dintre firme concurente se epuizează de cele mai multe ori cu dibăcie și răbdare, fără niciun apel la drept. Grevele se organizează, se desfășoară și încetează. De multe ori, unele dintre etapele lor ajung în instanță. Deseori nu ajunge niciuna. Principala problemă a unei greve nu dă aproape niciodată de lucru unei instanțe. Probabil cazul unei greve este la fel de bun ca oricare altul pentru a pune în lumină rolul pe care îl joacă dreptul. Dreptul (în persoana judecătorilor și a polițiștilor) fixează normele în limitele cărora trebuie depășite greva și *lockout*-ul și tensiunea dintre angajat și angajator. „Regulile” jocului: fără bătai, fără împușcături, fără intimidări, fără liste negre. Urmează oare că aceste reguli ale jocului sunt respectate întotdeauna? Nu. Sunt puține la număr jocurile în care regulile sunt respectate *întotdeauna*. Dar ceea ce este de importanță vitală este să vezi că un oficial al dreptului funcționează întrucâtva ca un arbitru, *preocupat* de respectarea regulilor jocului. Întrucâtva ca un arbitru, însă nu întru totul. Ca un arbitru, datorită faptului că nu sesizează întotdeauna încălcarea regulilor. Ca un arbitru, deoarece uneori este extrem de nedrept cu una dintre părți, sau încăpățânat, sau ignorant, sau netemperat. Ca un arbitru, cel puțin pe latura penală, prin aceea că ajunge să decidă și să controleze din proprie inițiativă. Însă pe latura civilă, pe latura dreptului privat, este mai puțin ca un arbitru, prin aceea că nu are jurisdicție din proprie inițiativă, ci așteaptă să fie sesizat. Cu toate acestea, atât pe latura civilă cât și pe cea penală, întotdeauna ca un arbitru, repet, prin aceea că atunci când acționează încearcă, în general și în general cu oarecare succes, să insiste ca regulile jocului să fie respectate; prin aceea că, în general, el nu ia regulile jocului din adâncurile propriei ființe, ci din practica existentă și, iarăși în general, din surse autorizate (care în cazul dreptului sunt în mare parte legi și decizii ale tribunalelor). În fine, ca un arbitru, prin aceea că decizia lui se formulează abia după eveniment, iar jocul este oprit cât timp ia decizia și este blamat fără menajamente de cel care pierde și primește destul de puține mulțumiri din partea învingătorului.

Dar în vreme ce un joc cu mingea este bine organizat și trebuie să se deruleze rapid, societatea în ansamblu este slab organizată, atât de slab încât conflictele *individuale* nu opresc, în general, activitatea întregului. Prin urmare, cu excepția unui colț aglomerat de trafic, nu este necesar ca oficialul dreptului să fie întotdeauna prezent, pentru a anunța regulile și pentru a le aplica unor situații particulare. În cazul majorității conflictelor din viață, el poate pur și simplu să aștepte, cu convingerea că, mai devreme sau mai târziu, părțile își vor rezolva neînțelegerile fără să fie nevoite să apeleze la el. În consecință, dreptul și oficialul dreptului nu constituie, din nicio perspectivă realistă, factorii care *crează* ordinea în societate. Pentru ei, societatea este un dat, iar ordinea este un dat tocmai fiindcă societatea este un dat. În afară de ordine, nu există nicio semnificație în acel cuvânt. În plus, cele mai multe tulburări minore sau restabiliri ale ordinii se rezolvă, într-un fel sau altul, fără să se apeleze la un oficial al dreptului. Ele nu se rezolvă fără suferință: supra-productia înseamnă șomaj. Dar, în general, de rezolvat se rezolvă.

Și atunci dreptul, implicarea oficialilor în conflicte, constă în mijloacele de soluționare a conflictelor care nu încetează în niciun alt mod. Nu constă în *crearea* ordinii, ci în *menținerea* ordinii, atunci când ordinea a fost afectată. Aceasta este prima lui expresie, expresia lui cea mai veche, expresia lui fundamentală. Însă nu poți face ca oficialii să fie sesizați, nu-i poți face să acționeze în maniere suficient de uniforme și de predictibile, fără ca un număr foarte

mare de persoane să considere că este util și dezirabil să-și ghideze în avans acțiunile în funcție de ceea ce vor face oficialii dacă s-ar întâmpla să se apeleze la ei. Am vorbit anterior despre drept ca despre o parte a mediului vostru înconjurător, cum este vremea sau sistemul de partide. Atâta timp cât oficialii sunt prezenți și se poate apela la ei, nu pot fi ignorați. Ceea ce vor face ei determină ceea ce veți face dumneavoastră. Trebuie să vă trasați strategia astfel încât să nu aveți probleme cu ei, în cazul în care va apărea un conflict. Veți putea probabil să vă trasați strategia în așa fel încât, dacă veți apela la ei, să vă fie favorabili și nu invers; vă puteți configura tranzacțiile în așa fel încât să obligați cealaltă parte să suporte riscurile juridice.

Și nu este oare limpede că, în măsura în care avocații și clienții lor, chiar și persoanele care nu au avocați, dar care ar putea să fie clienți, își modelează conduita cu grijă în raport de ceea ce ar face instanțele dacă ar fi sesizate, în aceeași măsură decizia instanței depășește cazul individual și începe să modeleze și să canalizeze activitatea comunității? Ea încetează a mai fi doar o reglementare a conflictelor actuale și devine o reglementare și, dacă totul merge bine, o anticipare și o prevenire a conflictelor potențiale, cu mult mai numeroase decât cele actuale. Ea încetează să mai funcționeze doar ca mecanism de ultim resort care se ocupă de conflictele ce nu pot fi soluționate prin niciun alt mijloc și devine, în mod indirect dar potențial, un factor de reglementare pentru ceea ce *fac* oamenii *înainte* de conflicte, pentru modul în care oamenii își văd de treaba lor obișnuită și, câteodată, atunci când există prohibiții legale care determină chiar și tipul de activități ale oamenilor.

Și acest lucru, faptul că oamenii își ghidează acțiunile, într-o măsură destul de mare, în funcție de posibila acțiune a oficialilor este ceea ce face ca *legislația* să fie un instrument atât de valoros de reajustare socială. Deoarece, pentru oficial, fie el judiciar sau executiv, legislația este un ordin autoritar de a acționa pe viitor, în noile modalități indicate ori de câte ori i s-ar prezenta un anumit tip de proces. Sau, în cazul legislației penale, pentru anumiți oficiali, chiar un ordin de a cerceta unele tipuri noi de cazuri despre care li s-a spus până atunci că trebuie să le ignore. Aceste ordine sunt publice. Părțile interesate pot lua cunoștință de ele. Și, într-o mare măsură, părțile interesate anticipează ceea ce vor face de acum oficialii și își reconfigurează corespunzător propriile activități.

Se poate să vă fi lipsit în această discuție ideea comună că dreptul este just, că normele juridice trebuie respectate pentru că sunt drepte, că oamenii au obligația să sprijine dreptul. Astfel de idei nu lipsesc pentru că au fost scăpate din vedere. Ele lipsesc pentru că e de așteptat, în mod normal, să le cunoașteți deja foarte bine. Lipsesc și pentru că ele conțin un adevăr atât de trunchiat, atât de imperfect, încât pretinde rectificare, din perspectiva unei analize, cum este cea pe care vi-o prezint. Ele lipsesc fiindcă în acest stadiu al apropierii voastre de drept, bunul vostru simț este mai degrabă un obstacol. Dați-mi voie să spun doar atât despre „dreptatea” dreptului. Că nu s-ar putea discuta aproape deloc despre drept dacă majoritatea oamenilor nu i-ar sprijini pe oficiali, cu oricâtă pasivitate. Că oficialii ar avea pe umeri o povară pe care nu ar putea să o poarte dacă majoritatea oamenilor, atunci când sunt interesați de o normă, nu ar fi preocupați, în majoritatea situațiilor, atât de *scopul* ei cât și de alcătuirea ei precisă și minuțioasă pentru a-și adapta cât de cât conduita la scop. Și, în fine, că viața ar deveni de netrăit în societatea noastră dacă, în marea majoritate a timpului, majoritatea oamenilor și-ar modela comportamentul raportându-se la drept și la drepturile lor juridice mai curând decât la uzanțele, la tiparele de acțiune, la standardele de judecată pe care ei le inhalează ca atmosferă socială în care respiră. Avocații sunt avocați pentru că doar ei, dintre oameni, se dedică cu o

oarecare consecvență descifrării a ceea ce urmează să facă tribunalele; și dacă există persoane cu care este mai neplăcut să ai de-a face din punct de vedere profesional, care sunt ele?

Tribunalele mai afectează oamenii, într-o manieră foarte directă și prin măsurile pe care le iau în diferendele dintre particulari. Tribunalele afectează oamenii în mod indirect deoarece, *în anumită măsură*, oamenii se interesează în avans despre ce ar putea să facă tribunalele pentru ei sau împotriva lor. Dar, în vreme ce *oamenii* sunt preocupați de tribunale doar ocazional, *avocatul* o face ca profesie. El este elementul de legătură dintre oameni și oficialul dreptului.

Și, ca *apărător*, avocatul este interesat de activitatea tribunalelor în procesele dintre particulari. Aceasta este ocupația lui cea mai veche. Aceasta rămâne cea mai importantă dintre ocupațiile lui. Aceasta este activitatea care, în Anglia, constituie singura ocupație a celui mai respectat segment profesional, avocatul pledant. Dar, în calitate de *consultant de afaceri*, avocatul este interesat mai curând de acest efect indirect pe care îl are activitatea oficialilor dreptului și pe care tocmai l-am prezentat, de ceea ce anticipează că ar putea să facă tribunalele și de adaptarea conduitei clientului său la interesele acelui client, ținând cont de aceea anticipare. Iar această etapă a practicii juridice are o importanță tot mai mare în această țară și este de importanță primordială în acest oraș.

Mă opresc aici doar ca să vă atrag atenția asupra unui fapt. Ar trebui să fie clar, ar trebui să fie clar chiar și pentru cel orb, că activitatea de consultanță în afaceri este posibilă doar dacă avocatul care i se dedică cunoaște nu numai normele juridice, nu numai semnificația acestor norme, în sens de predicție a ceea ce vor face tribunalele, ci cunoaște, în plus, viața comunității, nevoile și activitățile clientului său, cunoaște, într-un cuvânt, *starea de fapt* asupra căreia i se solicită consultanța, *precum și* normele juridice în raport de care trebuie să se pronunțe. S-a întâmplat, mai demult, ca unii studenți să creadă că au venit la facultatea de drept ca să „învețe dreptul” și că dreptul este alcătuit din norme juridice și nimic mai mult și că orice altceva este irelevant și constituie o piedică arbitrară în pregătirea lor propriu-zisă pentru profesie. Unii mi-au spus că, la facultate, sociologia este pentru sociologi și că studenții la drept vor să învețe dreptul. M-am lovit de indignare, uneori amară, față de așa-zisa încărcare a programei voastre de studiu, cu așa-zisa materie non-juridică. Dacă m-am făcut înțeleș, ar trebui să știți imediat că acesta este limbajul oamenilor care nu văd mai departe de lungul nasului, nici măcar atât cât să-și înțeleagă propriul rol în viață. Dacă m-am făcut înțeleș, ar trebui să sesizați că, pentru cei mai mulți avocați, activitatea de apărător reprezintă jumătate sau mai puțin de jumătate din ceea ce au ei de făcut. Sunt gata să susțin că au nevoie, chiar și în calitate de apărători – și au o nevoie teribilă – de cunoașterea deplină a realităților din viața comunității la care trebuie aplicat dreptul. Însă, atunci când este vorba de rolul lor în calitate de consultanți de afaceri, nu este nevoie de argumente. Situația este clară. Pietrele vorbesc. Ceea ce va face tribunalul, nu înseamnă nimic dacă nu ne raportăm la modul în care vor acționa oamenii, în lumina deciziei tribunalului. Fiindcă semnificația dreptului, în viața și în practica avocaților, nu constă în semnificația lui pentru tribunale, ci în semnificația lui pentru profani.

De aceea, facultatea dumneavoastră nu vă cere scuze pentru încărcarea programei de studiu cu toate informațiile pe care le poate afla cu privire la ceea ce înseamnă dreptul pentru cei pe care îi afectează. Facultatea voastră nu cunoaște niciun alt mod de a face ca dreptul să însemne ceva. Facultatea voastră vă invită la un studiu al dreptului care nu se ocupă de cuvinte, ci de practică, nu de teorie goală, ci de realitatea vie.

Iar dacă aceasta înseamnă trădare, profitați din plin de ea.